

Koen Rymenants & Carl De Strycker (red.), Willem Elsschot. Dichter. Antwerpen: Polis, 2017. 303 pp. ISBN: 9789463102902. € 22,50.

Het gonsde op de Frankfurter Buchmesse in 2016, waar Vlaanderen en Nederland samen eregast waren. Bij de openingsplechtigheid ontving koning Willem-Alexander uit handen van zijn Belgische ambtgenoot Filip naast de Duitse *Käse* ook het verzameld werk van Willem Elsschot. Een prachtige band, uitgegeven in de Gouden Reeks van het Nederlandse Athenaeum-Polak & Van Genneep (Singel Uitgeverijen).

Koud drie dagen later maakte Polis (ressortend onder de Vlaamse uitgever Pelckmans) bekend de rechten op het werk te hebben verworven en voortvarend aan de slag te zullen gaan met gloednieuwe heruitgaven. Singel Uitgeverijen dreigde met juridisch wapengekletter. Anderhalf jaar later gelooft alleen bol.com nog dat hun aangekondigde uitgaven van *Kaas*, *Het Dwaallicht* en *Verzen* daadwerkelijk zullen verschijnen.

Polis gaf intussen *Een Ontgoocheling*, *De Verlossing*, *Lijmen/Het Been*, *Kaas*, *Tsjip/De Leeuwentemmer*, *Het Tankschip* en *Pensioen* uit op papier en als e-book en belooft dat de rest van het oeuvre vlot volgt. Peter de Bruijn bezorgt deze herspelde uitgaven en voorziet ze van de annotaties die hij eerder bij het door hem bezorgde *Volledige werk* (2001-2006) voegde. Elke uitgave krijgt een nieuw nawoord, geschreven door auteurs van divers pluimage: van Vrouwkje Tuinman tot Peter Vandermeersch en van Eric Rinckhout tot Alma Mathijssen. De ontvangst is tot nog toe positief.

Naast deze primaire fictiewerken, verschenen de weinig opzienbarende index *Van Aasgaard tot Van der Zijpen* van Steven Walland, het rommelig geredigeerde doch intrigerende puzzelboek *Van onze correspondent* van M.C. van Etten en C.J. Aarts (met daarin journalistiek werk dat al dan niet aan Alfons de Ridder toe te schrijven is) en *Willem Elsschot. Dichter*, verzameld en ingeleid door Koen Rymenants en Carl De Strycker. Over dat laatste boek gaat de rest van deze bespreking.

Willem Elsschot. Dichter bundelt en becomeentarieert in vijftientwintig artikelen de tweeëntwintig gedichten die steevast achterin het *Verzameld werk* van Elsschot onder de titel *Verzen* zijn gepubliceerd, aangevuld met een vijftal andere gedichten die reeds hun weg naar het *Nagelaten werk* (2006) vonden: het jeugdvers ‘Zo-

mervlerangen’, een Franse vertaling van een gedicht van Greshoff, het over Daan Boens handelende tweespan ‘Gentsche groeters’ en ‘Alarm in Gent’ én ‘Richard Minne’ dat door Yves T’Sjoen handig integraal in zijn bespreking van de Gentse gedichten is gesmokkeld (270-279).

In tegenstelling tot wat de kaft (‘Alle Verzen verzameld en toegelicht’) en het voorwoord (‘de hele poëzie van Elsschot’ (16)) beloven, zijn dit niet alle overgeleverde gedichten. Het *Nagelaten werk* bundelt nog vierendertig jeugdverzen, drie Greshoff-vertalingen en zes andere gedichten. Sinds de biografie *Elsschot - Leven en werken van Alfons de Ridder* (2011) van Vic van de Reijt kennen we ook het vers waarin Elsschot de verdediging van de collaborateur-advocaat Edgar Boone op zich neemt. Voorts citeren de samenstellers in hun inleiding een van de reclameverzen die De Ridder in opdracht van mosterdfabrikant Tierenteyn schreef en hullen ze zich in onverbetelijk zwijgen over ongeautoriseerde gedichten en liederen als ‘Schele Vanderlinde’.

Gezien de twee hoofddoelen van deze bundel – het faciliteren van een kennismaking met de gedichten en het bieden van een podium aan minder bekende poëziecritici – zijn deze keuzes goed te verantwoorden en de lacunes die ze laten vallen zijn overkomelijk. Ik kan er alleen slecht tegen als me ‘alles’ beloofd wordt en ik nog niet de helft krijg. Daarnaast had ik het in een bundel waarin Elsschot om de haverklap een amateurdichter wordt genoemd, wel aardig gevonden als ze zijn enige echte Sinterklaasversje hadden opgenomen, al was het louter omdat het zijn laatste gedicht én een koudeoorlogscuriosum betreft.

Willem Elsschot. Dichter brengt poëzielezers van verschillende generaties samen: er ligt bijna een halve eeuw tussen de geboortejaren van Joris Gerits (1943) en Bram Lambrecht (1991). Deze reikwijdte vertaalt zich in een bonte mengeling van lees- en onderzoeksmethoden die elkaar vrijelijk tegenspreken of kruisbestuiven. Zo speelt zich een polemiekje af tussen hen die de dichter graag als epigoon van Tachtig of zelfs als Fransman lezen en iemand als Hans Vandevoorde die – mijns inziens terecht – Elsschot eerder na de gezusters Loveling en naast de Rotterdamse dichter-zanger Koos Speenhoff plaatst. Een klein voorbeeld van kruisbestuiving is Kris Pint die richtregels van Reve citeert (172) en daarmee ongeweten de intertekstuele interpretatie van een dichtregel van Adriaan van Dis’ Elsschot-pastiche ‘Zo gruwelijk’ (160) verrijkt.

De helft van de lezers wijdt hun bijdrage

vooral aan de in de inleiding aangekondigde ‘zorgvuldige lezing van afzonderlijke gedichten’ (17). Interessanter vond ik de stukken die literair-historische duiding bieden en een soms onvermoede samenhang met andere gedichten, prozateksten of brieven zichtbaar maken. Essays dus die, in de woorden van Odile Heynders, ‘een nieuw netwerk van betekenis mogelijkheden tot stand [...] brengen’ (213). Haar ‘corresponderende lezing’ van Elsschot, De Coninck en Van Bastelaere toont hoe de drie dichters de geschiedenis de poëzie binnenhalen en had wat mij betreft minstens dubbel zo lang mogen zijn. Dat betekent echter niet dat ik me kan vinden in haar stelling dat het gedicht ‘Van der Lubbe’ kritisch zou zijn zonder ‘politiek betrokken te zijn’ (222). Veel politieker wordt het volgens mij niet dan wanneer een dichter zich in 1934 uitspreekt tegen de nazi’s, het laffe Nederland kapittelt én een gedicht afsluit met de strofe: ‘Moog je geest in Leipzig spoken / tot die gruwel wordt gewroken, / tot je beulen, groot en klein, / door den Rus vernietigd zijn.’

De ‘frisse blik’ die de inleiders voorspellen, had verrassender en inclusiever uitgepakt als bij de selectie van de auteurs was gekozen voor een evenwichtige genderverdeling en er sprake zou zijn van culturele diversiteit. Naast de twee witte mannelijke samenstellers, tel ik onder de zesentwintig besprekers (Jan Schoolmeesters en Pieter Verstraeten schreven samen hun stuk) slechts zes vrouwen en geen zwarte schrijvers of auteurs met een migratieachtergrond. Ik mis de scherpe stemmen van Saskia Pieterse of Sarah Posman en denk ook aan iemand als Chokri Ben Chika die met zijn dwarse opmerkingen bij *Het Dwaallicht* misschien wel de enige originele bijdrage leverde aan de achtdelige radioreeks *Zot van Elsschot* (2010).

Gelukkig ontbreekt het in *Willem Elsschot. Dichter* niet aan oorspronkelijke inzichten. Ik stip graag de degelijke en inzichtelijke bijdragen van Gaston Franssen, Koen Rymenants, Jos Joosten en Matthijs de Ridder aan. Franssen zet nauwkeurig de Bijbelse verwijzingen in ‘De Bedelaar’ in voor een tegendraadse lectuur, Rymenants plaatst ‘De Bult spreekt’ in een literair-historische context, Joosten onderwijst ons naar aanleiding van ‘Aan Willem Gijssels’ over het gelegenheidsgedicht in het algemeen en het lofdicht in het bijzonder en De Ridder herschreef een ferm stuk uit zijn onvolprezen essay *Aan Borms* (2007).

Hoewel sommige andere auteurs zich verliezen in frikkerig, fantasieloos formalisme – met de stiekem intentioneel gelezen iconische antimetrie als heilige graal (genre: zie je, juist als hij

als de trappers verliest, is hij steengoed!) – hebben de samenstellers gelijk als zij stellen dat zelfs de kenners ‘veel nieuws zullen ontdekken’ (17).

De openingstekst van Kris Steyaert is meteen zo’n voltreffer. Hij neemt ‘afwezigheid van communicatie of het falen ervan’ (27) als uitgangspunt en trekt, vertrekkende van het nog nooit zo geavanceerd gelezen gedicht ‘De Zee’, een lijn door het hele oeuvre: van vroege en latere gedichten tot en met meerdere romans. Zijn indrukwekkende close-reading van dit jeugdgedicht kenschetst Elsschot niet als bloedeloze navolger van Kloos, zoals over diens jeugdverzen regelmatig is beweerd, maar plaatst hem via een ingenieuze impliciet-poëtische lezing juist tegenover die Tachtiger: waar de laatste de taal ‘gebruikt als middel tot zelfbevestiging en zelfverheffing’, thematiseert Elsschot ‘het isolement dat elke taaldaad blijkt te genereren, en ziet in dat proces de manifestatie van een existentieel tekort’ (33).

Even prikkelend maar problematischer vind ik de bijdrage van Wilbert Smulders die hopelijk de voorbode vormt van zijn langverwachte Elsschotboek. Evenals Steyaert plaatst Smulders Elsschots gedichten daar waar ze thuishoren: midden tussen het proza en niet weggestopt achterin een verzameldwerkuitgave. Aanvankelijk was ik overtuigd door zijn lectuur en in mijn hoofd liepen tal van nieuwe krachtlijnen door het oeuvre toen ik las dat volgens Smulders het ‘moederlichaam’ en de ‘mannenpraatjes’ de polen zijn ‘die heel Elsschots oeuvre onder spanning zetten’ (53). Bij herlezing gingen enkele voorraanmes knagen. Waarom zou de positie van de ‘autoriteit’ in *Kaas* automatisch die van ‘de vaderfiguur’ (49) zijn? Is het niet juist de moeder die de hoofdpersoon emotioneel en financieel had kunnen redden, ware zij nog in leven geweest? En waarom schaart Smulders in zijn interpretatie van *Lijmen* de typische attributen van de Vlaamse Beweging (‘baard, hoed, poëzie en revolutionaire neigingen’) onder Laarmans’ ‘zachte [= bij Smulders ‘vrouwelijke’] kant?’ (51) Ik zou bijna denken dat er in deze Freudiaanse lezing sprake is van verdringing van die twee andere met naam genoemde voorwerpen waarvan Laarmans onder druk van Boorman nadrukkelijk afscheid moet nemen: zijn knuppel en zijn pijp. Misschien kan een onderdompeling in actuele gendertheorieën Smulders’ lectuur nog kruiden.

Een omgekeerde leeservaring bood het essay van Gillis Dorleijn me. Door zijn flauwe boutade aan het begin van zijn tekst, had ik weinig zin in het vervolg. Elsschots werk zou ‘naast de Nederlandse literatuur’ staan, waardoor het beter

zou zijn de gedichten ‘niet Nederlands te noemen (laat staan Vlaams [sic]), maar Frans’ (177-178). Gaandeweg trok Dorleijn me mee in zijn interpretatie van het gedicht ‘Aan Jan Greshoff’ dat, door zijn positie in *Kaas*, een van de meest gedrukte en vertaalde Nederlandstalige gedichten ooit is. Op een korte en vlakke interpretatie volgt zijn expliciete weigering om beter zijn hermeneutische best te doen omdat ‘deconstructieve krachten’ volgens Dorleijn ‘het gedicht in het donker [laten] staan’ (179). Daarna wordt het interessanter: via de ontstaanscontext, het falen van een adequate biografische lectuur en een tweede poging om tekstgericht lezend het gedicht in een *Kaas*-context te plaatsen, komt hij op voor hem vertrouwd terrein: de intertekstuele lezing. Die is overtuigend omdat hij met een weldadige overdaad van citaten laat zien dat de ‘Jan Greshoff’ in het gedicht niet de biografische persoon betreft maar ‘een beeld van de dichter-criticus zoals dat oprijst uit diens gedichten’ (184). Deze lectuur is extra belangwekkend omdat Elsschot te vaak is neergezet als een profeet die wel schreef, maar nauwelijks las.

De lezer van deze kritiek zal het me vergeven dat ik niet op alle bijdragen inga. De laatste kanttekening die ik wil plaatsen, betreft de ambitie die de samenstellers in de inleiding uitspreken. Ze hopen dat de lezer die ‘de poëzie van Elsschot nog niet zou kennen’ hier een ‘kennis-making met zijn verzen [vindt].’ Die hoop lijkt me, hoe mooi ook, tamelijk naïef. De kans lijkt me klein dat iemand die de poëzie van Elsschot niet kent, wel meer dan twintig euro betaalt voor een dik boek met lange artikelen van in de buitenwereld onbekende letterkundigen. Dit is eerder een boek voor liefhebbers en kenners die er

trek in hebben zich driehonderd pagina’s lang te verhouden tot academische analyses en interpretaties.

Mocht er nog een herziene en uitgebreide uitgave komen – in de zeer productieve Elsschottologie is zo iets niet ondenkbaar – dan zou ik het fijn vinden als een diverser gezelschap zich over zijn werk zou buigen, als er iemand op zou staan die veel weet van humanisme én van Elsschot en eens iets zinnigs kan zeggen over de verhouding tussen die twee en als een scherpzinnig wetenschapper zich buigt over de mercantiele gedichten van Alfons de Ridder in vergelijking met de karamellenverzen uit zijn tijd. Naast de verschillende speculaties op basis van buikgevoel en andere voorkennis, zou het ook mooi zijn als iemand Elsschots (jeugd)verzen middels een uitgebreid contemporair corpus-onderzoek literair-historisch duidt. Een aanzet hiertoe biedt Fabian Stolk die zijn stuk besluit met een cliffhanger. Na een voorproefje van een stilistisch-vergelijkende lezing, neemt hij zich voor zich te bekwamen in de ‘zakelijke, computationele stilistiek’.

Ik hoop van harte dat hij dit doet en dat hij de lessen die hij leert, toepast op zowel het poetisch als het vooralsnog gebrekkig onderzochte journalistiek werk. Zo kan bij een volgende Buchmesse koningin Mathilde haar ambtgenote Amalia een mooie band geven met daarin uiteindelijk het echte volledige werk van Elsschot – gedichten, romans en krantenartikelen – chronologisch na en generisch dus dwars door elkaar. De toekomst zal uitwijzen wie tegen die tijd zijn uitgever is.

Willem Bongers-Dek